

NOVICE

gospodarskih, obertnijskih in narodskih stvari.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XIII.

V Ljubljani v sredo 28. februarija 1855.

List 17.

Od kod izvira bolezen,

kadar živina nenavadne, včasih tudi gnjusne stvari liže in ogrizuje? in kako ji pomagati? *)

Pogostoma se primerja, da živino — posebno goveda, in med temi naj večkrat krave — napada tista bolezen, ki se slajnica ali lizanje imenuje. V ti bolezni liže živina z neko posebno sljó zid, čepine, vervi, staro usnje, lesnino — žlebove, rante, vrata itd. oscano slamo, blato in mnogotere druge gnjusne stvari. Terpi ta bolezen dolgo, več mescov in celo leto, dokler živina tako ne izhira, da je ni drugzega kakor kost in koža in se ji včasih nazadnje kosti lomijo.

Zakaj pa prime živino ta bolezen? Zato, ker se je želodec, to je, tisti želodčini sók vès popačil, od ktereга zdravniki vémo, da prekuhuje in prebavlja hrano, ki jo živina povživa.

Dalje pa je uprašanje: od kod pa pride, da se želodec ali prav za prav želodčini sók tako popači, da živino žene slja po taciñ nenavadnih stvaréh? To izvira iz vsega, kar kri pokvarja in pači, zakaj, kakor vse, od kosti noter do scavnice, se tudi želodčini sók iz kervi dela.

Od kod pa izvira taka popačena kri? Iz vsega, kar živina napčnega povžije, naj je klaja, pičjača ali zrak (ljuft). In s tim odgovorom pridemo sedaj naravnost na vzroke, iz kterih bolezen izvira.

Pervi vzrok je slaba ali spridena klaja, kislá, zatuhla klaja, klaja iz močirnih senožet, ali mokra domú spravljena, plesnjiva ali nečedna, prašna, blatna in sicer pokvarjena; pri molznih kravah še posebno, če se ji preveč zelnega perja, repe, krompirja poklada.

Drugi vzrok je, če živina mora stradati in pomanjkanja tečne piče terpeti. V slabih letinah se ta bolezen rada primerja.

Tretji vzrok je slaba voda, mlakužna, smerdljiva.

Četrti vzrok so nečedni, soparni hlevi, v kterih ni nič dobrega čistega zraka. V taciñ hlevih, iz kterih ne kidajo večkrat gnoja, kjer ne čedijo jasel in poslinjenega in oblatenega korita, in je v vsem nesnaga domá, napada ta bolezen najraje živino, posebno pa dobre molzne krave. Zadnjič pa moramo še opomniti, da to bolezen tudi naleze živina od živine, ali saj jo ena posnema po drugi.

Kako pa se ozdravlja? Pervo in pervo je, da gospodar odpravi vzroke, iz kterih bolezen izvira. Treba je tedaj, da se zvé: kaj je napačno, kakor smo gori rekli, in da potem do dobrega odpravi vse. Kdor ne stori tega in ne zamaši luknje, iz ktere bolezen izvira, ne bo z vsimi zdravili ničesar opravil. To je pervo in naj potrebníše, in včasih že samo zadosti.

Druge zdravila zraven tega pa so: kreda, apno, pepél, potašelj, kuhinska sol, grenka sol, encijan, kalmež, brinjeve jagode. Pa se vé da ne vse te skupej in na enkrat, ampak eno samo, ali dvoje ali troje skupej, postavimo, 3krat na dan perišče (Handvoll) pepéla (ne izluženega), ali pepéla ali pa potašeljna 1 lot, kuhinske soli 2 lota, štupe encijanovih in kalmežovih korenin 2 lota — dvakrat na dan; ali naj si gospodar napravi 1 funt kuhinske soli, 3 funta režene moke in pol funta v štupo stolčenih brinjevih jagod, in od te zmesi naj daje živini, potem ko je napojena bila, po perišču 3krat na dan, skoz več dní (8, 10, 14).

Kako jablane in hruške množiti po mladikah.

Našim gospodarjem so iz 6. lista Dochnalove skušnje znane. Ker je unidan v vertnarskih bukvah „Pomona“ imenovaniñ prav natanko popisal, kako naj se ravna s takimi mladikami, mislimo sadjorejcom vstreči, ako jim damo vediti še to. Dochnahl piše takole:

„Spomladi, preden začne muzga (sóč) gnati (če pred bolje je, da se je le zemlja nekoliko osušila zimske mokrote) se odrežejo jablanam in hruškam enoletne mladíke, 1 do 2 čevlja dolge, ravno take kakoršne so tiste, ktere navadno rabimo za cepiče. Se vé, da tam, kjer se odrežejo, se morajo čisto gladko in enmalo postrani odrezati. Sicer pa se smejo vsi cepiči še enkrat obrezati in tako uravnati, da pridejo po čevlji dolgi skupej, po 2 čevlja dolgi pa tudi skupej. Hraniti ne smeš cepičev. Na kakem bolj vlažnem (mokrotnem), na pol senčnem, pa ne z drevjem zakritem mestu na vertu, naj bolje za vertno ograjo (pa ne za živo mejo) proti severju, se poprek čez gredo z matiko skoplejo žlebovi, in sicer tako, da se za pičel čevelj široke in po dolgosti pripravljene mladik do 2 čevlja saksebne okroglijate brazde (grički) napravijo, enake narobe položenemu ali poveznjenemu plehastemu strešnemu žlebu; visoke pa morajo te brazde le toliko biti, kakor je zemlja zraven njih. Mladíke se vtaknejo z debelim koncem v zemljo na eni strani, se vpognejo čez brazdo, in z drugim koncem na drugi strani se pa potlačijo spet v zemljo, tako, da cepič čez okroglijati griček leži. Pri tem je pa posebno paziti na to, da eno zdravo oko ravno na naj višjem mestu tega grička leži. Prazni prostor pri obeh koncéh se zadela z zemljo; cepiči se enmalo potlačijo v zemljo, pa ne v sredo, in vse skup se zadela potem tako z zemljo, da le naj višje oko vèn gleda, in je cela greda čez in čez ravna. Zdaj se pokrije vse s suho steljo in se pustí kakor je. Le če se močnejše mladíke izšibnejo, se iznova vpognejo, ali če je veter raztrosil nasteljo, se ta poravna.

Že čez malo dní se začno popki napenjati in poganjajo tako hitro, kakor v pomerančnici. Kmalo se prikaže perjiče, za kterem sledijo nove vejčice. Mesca malega serpana (julija) so se vse mladíke že tako ukoreninile, da gledé na njih koreninice zamoremo reči, da so samostojni sadež. Včasih požene naj višje

*) Na prošnjo iz Ž. — Dostavljamo pa temu odgovoru le še to, da tudi ta bolezen kakor vse druge so popisane v „živinozdravstvu“, ki ga vrednik „Novic“ z gosp. dr. Strupi-om na svetlo daje. Res je žalostno, da teh bukev še vsak gospodar nima, da bi si svetoval in pomagal v sili in nadlogah. Vred.

oko edino samo, večidel pa poženo tudi očesa na obeh straneh in celó tiste, ki so bile z zemljo pokrite, tako, da iz enega tacega natiča po 3 do 6 očes izraste, ki se zamorejo še tisto jesen v ravno toliko mladik razdeliti.“

„Čeravno se smejo ti natiči že prvo leto presaditi, je vendar bolje, da ostanejo še eno leto na miru, ker bojo potem močnejši.“ —

„Da na tisto vižo, kakor se je popred natičenje skušalo, in če so natiče tudi v jabelka ali v krompir vtikali, ni sadjorejcem ta skušnja se po sreči sponašala, je prišlo od tod, ker se je verh (špica) cepičev zmiraj prost na zraku pušal. Ako se pa ta, kakor sem gori rekel, z zemljo zadela, bo cepič pod zemljo po verhunci (špici) vlago iz zemljo popival in se redil tako dolgo, dokler prva muzga spomladi ni izcimila perjiča in se koreninice niso napravile za serkanje tistega družega soka, po katerem živí natič in iz njega napravljeno novo drevesice.“

Gospodarska novica.

Kitajski sirk (sorgum ali holeus sacharatus).

Gospodarski časniki, še bolj pa druge novice ne morejo dosti hvaliti nekega sirka, ki je v Kini ali na Kitajskem doma, se kitajski sladkorni sirk imenuje in je nedavnej tudi v Evropo prenešen bil. Drugi sicer pravijo, da ravno ta sadež so že pred 50 leti na Laškem za poskušnjo sadili, — zakaj pa ga opustili, nam nihče ne pové. Mi nismo tistih, ki vsako novo stvar berž povzdigujejo; zato mislimo, da je bolj prav se ne prehiteti; če je ta sladkorni sirk res tako dober kakor pravijo, ga bojo kmali skusili v tistih deželah, kjer iz pése sladkor (cuker) delajo, zakaj ravno v ta namen je omenjeni sirk naj bolj čislán.

Ta novi kitajski sirk in pa korusa sta si nek močno podobna in se nek tudi ravno tako obdeluje, ker se od srede mesca aprila do konca maja v verstah ali pa kakor sicer žito seje. L. Vilmarin terdi, da po njegovih skušnjah eno steblo, ki 27 lotov vaga, 9 lotov nekega čistega soka v sebi ima, ki je sladak kakor da bi bil cuker v vodi raztopljen. Naj več sladkora ima steblo spodej in pa v sredi stebela.

Gospodarske skušnje.

(Špargeljnu s soljó gnojiti). Iz tega, da na nekterih primorskih bregovih divji špargelj raste, bi se samo po sebi smelo misliti, da k temu naj več pripomore slana morska voda. Na Francozkem je gosp. Bequerel skusil špargeljnu s soljo gnojiti. 27. decembra 1847 je pervikrat 8 stebel starega špargeljna v merzlo gredo z navadno parstjo presadil; 4 špargeljne je pognojil, vsacega z poldrugim lotom soli, 4 pa ne. S soljó pognojeni so pogнали 14 dni poprej; 27. aprila je vse odrezal; s soljó gnojeni so vagali 163 gramov, uni pa le 124. (10 gramov francoske vage je po naši toliko kot pol lota in $\frac{3}{4}$ kvint.) Večkrat je še to skušal, zato pravi, da je dobro, ako se vsakemu špargeljnu vsako leto, preden začne kalí poganjati, s kakim poldrugim lotom soli pognoji.

Zgodovinska čitanka.

Napad Kozakov na Carigrad v letu 1590.

Zgodovina nam pripoveduje, kako so Kozaki, prebivavci zdajne južne ruske države, preden so bili Rusii prispojani, sloveli v vojski in bitvi. Največ vojsk so imeli s Poljaki, Tatari in Turki. Zdaj se napravljajo na Carigrad po črnem morji.

Bil je petek, praznik Muhamedancov. Solnce se je ob bregovih žarilo, lesketal se je Carigrad v zlati bliščobi.

Kozaci, še deleč na morji, zagledaje svitlo mesto, zavpijejo s silnim glasom: „Stambul! Stambul“. Ali v tem zapoveduje ataman: „Na vesla, mladenči!“ in osemnajst sto vesel pluska na novo. Kozaske čajke leté po morji in kmali prispejo do brega.

„Stoj!“ — velí ataman — „z vsake čajke naj ide deset junakov na breg, petero s kosami!“ In dal je ukaz se zbrati v trideset kardelih na suhem. Pervi red vsacega kardela je nameril strel proti predmestju Pera, ostali trije redi so se postavili s kosami. Uni, ki so ostali pri čajkah, so se uterdili z nasipom in prikopom. Ataman izvleče sabljo, razvije zastavo, oglasé se bobni, Kozaci se zaženejo — na Carigrad.

V 240 mošejah doné molitve muftov in ulemov, ljudstvo kliče preroka svojega Muhameda. Sultan Amurat, véliki vezir Kizlar-aga, državni svetovavci, vse je zamišljeno v molitvi. Tiho je v mestu, prazne so ulice.

Na hip zagromé baterije v terdnjavah in čuje se silno pokanje pušk. Nekoliko jezdicev dirja po ulicah kričaje: Dablovi so v predmestju Pera! (tako so Turci zvali Kozake). Na to se pošlejo sultanu poslanci, da naj v imenu preroka boj začne. Janičarji se naglo zbirajo, spahi sedlajo konje. Ko bi trenil je vse v orožji. Iz seraja se prinese plajšč preroka, okrog kterega se zbirajo pravoverni. Sultan opase meč Muhamedov, se verže na konja snego-belega in zdirja proti predmestju Pera.

Vzeli so Kozaci že to predmestje in tudi drugo, Kasim-paša imenovano. Tisučero Arnavtov, ki so se v bran postavili, ni zamoglo odverniti napada Kozakov; zapodene preganjajo Kozaci do predmestja Galata. Med tem topovi z bašt in terdnjav streljajo na Kozake.

Nalevajko se zažene na predmestje Pera, v Kasim-pašo predre Čorba. Hlubočky razstavi strelce teterovske tako, da so se zamogli varovati za zidi zagradnimi. Butović je ropal hiše in blago pošiljal na čajke. In sam ataman se je vergel s 300 junaki silno na Galato, kjer je bila orožnica in palača Kapudana-paša (poveljnika brodovja).

Kolikor bolj so se umikali Arnavti, toliko hujše so pritiskali Kozaci; neprestrašeni od strelbe so pobijali gonjence s svojimi dolgimi kosami. V tem pride pomoč z orožnice, novi vojaki pridejo, se v brambo postavit, al sila begočih jih sabo podre. Zastonj se trudi aga, pritiskajočim se braniti. Kozaci ga nazaj pahnejo in predró na dvor orožnice. Arnavti padajo na tla ter prosijo za življenje. Zastava kozaska se vije na najviši bašti, ujete so ulekli k topovom, ki so režali na predmestje Pera in so bili prisiljeni jih spuščati na Turke. Trije oddelki Kozakov pod Sokolom so posedli arsenal. Kozaci postavijo dvajset topov proti branu Babihumajum.

Vse je šlo spešno od rok in po sreči. Ataman čakaje na Turke je stal pri topih in ni obrnil obraza od brana. Imenovani topničarji so silili Turke nabijati topove, in kdor se ni uklonil ukazu Kozaka, posnela mu je ostra kosa glavo.

Komaj se pred Janičarji odprejo vrata v brambo, velí ataman puške prožiti. O tej dobi razsujejo topovi sila ognja, dima in železa, brana se potrese v temeljnu in pred brano se zavalí val merličev. Janičarji, si pot napraviti, vale mertve, umirajoče in ranjene proč. Janičarji se na novo pripravljajo k napadu, al dvajset topov otomanskih ruši vse brane in novi nasip mertvih jim cesto zapre.

Dvakrat so bili turški pešci nazaj poderti, in posamezni konjiki so napadali v najhitrejšem diru junake, bunčuki so šumeli v povetru, sablje so se blesketale in turbani in kindžali, noži dolgi in široci, ktere so držali med zobmi, podobni so bili pisanim gadom. Konji, se je zdelo, da so se komaj dotikali zemlje s svojimi drobnimi nogami. To kardelo z velikim krikom se je bližalo predmestju, in čudil se je, kdor popred šaponov ni vidil. Kozaci jih sprejmejo z dobrimi puškami izza zida. Jezdici pridejo v nered, mnogi kričí „Allah“, hoče s konjem preskočiti zid, drugi padajo na tla, proseči milosti, tretji iščejo v bega rešitve. Zdaj